tinta moliu. Sienos buvo 25–40 cm storio. Sprendžiant pagal išlikusias arkų padų liekanas, degimo kameroje turėjo būti šešios arkos. Jos buvo 32 cm pločio, angos aukštis – 55 cm. Krosnis buvo kelis kartus taisoma, ji naudota XVII a. pabaigoje – XVIII a. pirmojoje pusėje. Kaip tik šiuo laikotarpiu buvo vykdomi Šv. Rapolo bažnyčios bei vienuolyno statybos darbai. Manytume, kad krosnis atspindi šios bažnyčios statybos laikotarpį. Krosnis buvo daugiafunkcinio naudojimo – joje buvo išdegamos tiek kalkės, tiek ir statybinė keramika (kalkakmenių ir deformuotų čerpių duženų aptikta krosnyje bei jos aplinkoje).

Šurfe 6 fiksuoti degtų kalkių duobės kontūrai, o šalia – statinio pamatų fragmentai. Duobė ir statinys yra vienalaikiai, datuotini XVIII a. pirmąja puse. Manytume, kad jie yra vienalaikiai degimo krosniai.

Archeologiniai žvalgymai (tranšėja 1) atlikti šalia pastato Kalvarijų g. 2 P korpuso, tranšėjos komunikacijoms pratiesti vietoje. Tranšėja mechanizuotu būdu kasta nuo korpuso ŠV galo iki Šv. Rapolo bažnyčios Š sienos. Bendras jos ilgis – 24 m, plotis – 1,8 m, projektinis gylis – 1,5 m. Įžemis nepasiektas. 0,82–1 m gylyje fiksuotas XX a. 3–4 dešimtmečiais datuotinas akmenimis grįstas kiemo paviršius. Šv. Rapolo bažnyčios statybos laikotarpio pirminis žemės paviršius fiksuotas 1,22 m gylyje (H_{abs} 102,42 m). Bažnyčios pamato banketė fiksuota 1,5 m gylyje (H_{abs} 102,14 m).

FIELD EVALUATION IN VILNIUS AT KALVARIJŲ ST. 2

In 2006 field evaluation (38.75 m^2 were excavated) and field survey (43.2 m^2 were surveyed) were conducted in Vilnius at Kalvarijų St. 2. The earliest cultural layers in test pits 1 and 2 reach the turn of the 19th century. The remains of the foundation from a brick structure from that period were discovered at this location (Fig. 1). In test pit 3 a disturbed burial from the second half of the 17th century was discovered. In test pit 7 the remains of a kiln were unearthed (Fig. 2). The kiln was used in the late 17th – first half of the 18th century, probably during the construction of the Church of St. Raphael and the monastery. It was used to burn lime and fire construction pottery. In test pit 6 the contours of a burnt lime pit and the fragments of a structure's foundation were recorded.

VINGRIŲ ŠALTINIŲ APLINKA VILNIUJE

Saulius SARCEVIČIUS, Linas KVIZIKEVIČIUS

2006 m. buvo atliekami žvalgomieji archeologiniai tyrinėjimai Vilniuje, buvusių Vingrių šaltinių versmių aplinkoje. Tyrinėjimai vyko teritorijoje, kurioje planuojami kvartalo rekonstrukcijos darbai.

Vingrių šaltiniai yra priemiestyje, buvusiame už Trakų vartų. Priemiestis apėmė dabartinius 28B, 94, 95 kvartalus, iš dalies – 92A ir 93B kvartalus. Teritorija, apimanti dabartinius 90, 91, 92A (dalį), 92B, 93A, 93B (dalį) kvartalus, dažniausiai siejama su garsiaisiais Vingrių šaltiniais. Kartais minima čia buvus pranciškonų valdas (nuomojami pastatai ir daržai). Šaltinius, kaip valdą, teikiančią di-

deles pajamas, Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras 1501 m. užrašė besikuriančiam dominikonų vienuolynui. Mediniais vamzdžiais tiekiamas vanduo buvo parduodamas didesnės miesto dalies gyventojams. Pažymėtina, kad XVI–XVIII a. dokumentuose žodis „vingris“ vartojamas kaip bendrinis žodis, „šaltinio“ sinonimas.

Pirmosios patikimos žinios apie Vingrių šaltinių rezervuarą yra iš 1670 m. Nurodoma, kad jis buvo mūrinis, bet remontuojant sienelių tvirtinimui panaudoti rąstai. Remonto metu buvo pastatytas namelis, ir šaltinio vieta, saugant ją nuo taršos, aptverta stačių rąstų tvora. 1680 m. Vingrių vandens surinkimo reikmėms nupirktas kubilas, kuris, J. Jurkšto nuomone, buvo didžiulis. XVIII–XIX a. sandūroje, padidėjus vandens poreikiams mieste, prasidėjo ginčai dėl jo pasidalijimo. Apie tai J. Jurkštas rašo: „Įvairiausi ginčai dėl vandens pagimdė idėją rezervuarą pasidalinti, jį tverioti. Tad rezervuare atsirado šuliniai ir dėžės, iš kurių buvo išvedžiotos atskiros vandentiekio linijos, kurių skaičius vis didėjo“ (žr. J. Jurkštas, *Senojo Vilniaus vandenys: Istorinė apybraiža*, V., 1990, p. 140). Žinių, kaip Vingrių ir kitų versmių vietose buvo įrengti vandens ėmimo-kaupimo įrenginiai, nėra. Galima tvirtinti, kad įprastų hidrogeologinėje praktikoje kaptažinių – vandens surinkimo įrenginių, kai šaltiniuoto šlaito sienelė yra tvirtinama ir vanduo suteka į lataką, o iš jo – į rezervuarą, nebuvo. Gali būti, kad pradžioje vanduo į senojo vandentiekio vamzdžių tinklą galėjo patekti tiesiai iš ežerėlio pro kokį nors nesudėtingą tarpinį įrenginį. Vėliau prie Vingrių šaltinių buvo įrengti rezervuarai. Žinoma, kad 1670 m. jie remontuoti bei 1870–1882 m. perstatyti tvarkant tuo metu labai apleistą vandens tiekimo sistemą.

J. G. M. fon Fiurstenhofo plane aplink Vingrių šaltinius pažymėtos kelios įvairaus dydžio valdos su retu užstatymu. Į ŠV nuo Trakų vartų pažymėta reformatų valda su bažnyčia ir bendruomenei priklausančiais pastatais bei dvi dominikonams priklausiusios valdos su neaiškaus tipo užstatymu. Dabartinės Rožių alėjos rajone pažymėti „senų rūmų griuvėsiai kalno šlaite“.

1808 m. Vilniaus miesto plane Vingrių šaltiniai žymimi be į miestą nukreiptų atšakų. Tačiau čia aiškiai pažymėtas stačiakampio formos vandens rezervuaras, kuris su kitais vaizduojamais statiniais išskirtas kaip atskira valda ar teritorija. Tiesiai į V už rezervuaro vaizduojamas kaptažas (?), už kurio (ir už sklypo ribos) pavaizduoti dar trys statiniai – kaptažai. Į P nuo rezervuaro, taip pat už sklypo ribos pavaizduotas dar vienas nedidelis statinys – kaptažas, šalia kurio (į R nuo jo) vaizduojamas didelis pastatas, orientuotas Š–P kryptimi. Šis pastatas stovi gatvelės, vedančios į mažąją Pogulianką, pabaigoje. Vingrių upelio trasa nuo šaltinių iki dabartinės Pylimo gatvės įvardyta „zaulek Brudny“.

Papildomos informacijos teikia 1830 bei 1837 m. sudaryti planai, kuriuose vaizduojama į šv. Ignoto kareivines nutiesta vandentiekio linija. 1830 m. plane Vingrių šaltinių vietoje vaizduojami šeši statiniai (veikiausiai kaptažai) ir dvi vandens trasos, nukreiptos senamiesčio link. Trasos susijungia į vieną žemiau P trasoje esančio šaltinio ar balos, kuri yra greta žymimo pastato Š sienos (ši vieta, t. y. XIX a. pirmojoje pusėje buvusi bala ar šaltinis, atsižvelgiant į dabartinį užstatymą, turėtų būti per kelis metrus aukščiau į V nuo dabartinės Vingrių gatvės). Plane, į P nuo vandens trasų pažymėtos Pliaterio valdos – ties jam priklausančio namo ŠV kampu vaiz-

duojama abiejų vandens atšakų jungtis. Toliau trasa nukreipta į Trakų gatvę. Vandens trasų Š dalyje, priešais Pliaterio sklypą nurodomos pranciškonų valdos – daržai, kurių ŠV kampe pavaizduoti trys pastatai.

Situaciją Vingrių šaltinių aplinkoje atspindi XIX a. vidurio – pabaigos kartografiniai duomenys. Iš jų ryškėja, kad šaltiniai buvo ir toliau intensyviai eksploatuojami. 1845 m. Vilniaus miesto plane, kitaip nei 1808 m. plane, ryškia linija pavaizduotas Vingrių upelis (?) ir vandens rezervuaras. Už rezervuaro vaizduojami šeši kaptažai. Kitame XIX a. pabaiga datuojamame Vingrių šaltinių plane šaltinių vietoje nurodoma jau 16 kaptažų ir 9 vandentiekio vamzdžiai.

Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų metu Vingrių šaltinių aplinkoje iškasta 10 šurfų (bendras tirtas plotas – 45,81 m^2). Keturi šurfai iškasti šalia betoninio vandens rezervuaro, du – sklypo V dalyje, tarp kalvos šlaito ir rezervuaro, likusieji keturi – teritorijoje tarp Vingrių ir Pylimo gatvių. Aptikti 168 radiniai. Didžiausią jų dalį sudaro buitinė keramika (puodų, puodynių, lėkščių, dubens, bokalų, gertuvės, taupyklės fragmentai). Be to, aptikta stiklo dirbinių (butelio, plafonų fragmentų, langų stiklo šukių), metalinių dirbinių liekanų. Sluoksnius datuoti padeda numizmatinė medžiaga – anksčiausiai datuojamos monetos yra XVII a. pirmojo ketvirčio.

Tiriamoje teritorijos atkarpoje, kurią iš V pusės riboja Vingrių, o iš R – Pylimo g., fiksuotas 1,6–3,5 m storio XVII–XX a. kultūrinis sluoksnis. Į P nuo buvusio „Lietuvos“ kino teatro pastato kultūrinio sluoksnio storis siekė 1,6–2,2 m. Ankstyviausias fiksuotas horizontas datuotinas XVII a. Į R nuo Vingrių gatvės esančiame skverelyje kultūrinio sluoksnio storis buvo 2,4–3,5 m. Viršutinis, iki 1,5–2,4 m storio kultūrinio sluoksnio horizontas susiformavo XIX–XX a. Virš įžemio (smėlio) susiformavęs sluoksnis pagal negausius radinius datuotinas ne vėlesniu kaip XVII a. Šioje teritorijoje P–Š kryptimi (ašyje tarp pastatų Pylimo g. 19 ir „Lietuvos“ kino teatro PR kampo) pragręžus keturis gręžinius, nustatyta, kad ankstesnis terenas natūraliai žemėja P kryptimi, o paskui vėl ima kilti. Storiausias kultūrinis sluoksnis, siekęs 3,4 m, fiksuotas gatvelės, jungusios Vingrių bei Pylimo gatves, vietoje. Gali būti, kad dalis šaltinių vandens galėjo tekėti V–R kryptimi žemės paviršiumi, susidariusioje dauboje, būtent šios gatvelės vietoje. Čia supilto grunto storis yra didesnis, jame yra dumblo, organinių priemaišų. Daubos dugno ir šalia buvusio žemės paviršiaus santykis – 1,2 m. Daubos plotis – apie 25 m. Jos pakraščiuose ankstyvieji horizontai beveik neišsiskyrė arba buvo neintensyvūs. Šalia daubos ankstyviausias aptiktas mūrinis užstatymas datuotinas XVIII a. pabaiga – XIX a. pradžia.

Šalia betoninio vandens rezervuaro kastuose šurfuose įžemis nepasiektas. Geologiniais duomenimis, į R nuo vandens rezervuaro kultūrinio sluoksnio storis siekia 3,3–3,5 m. Archeologinių tyrinėjimų metu įžemis nepasiektas, nes 2,3–2,8 m gylyje ėmė veržtis vanduo. Į Š nuo rezervuaro tame pačiame gylyje atkasti medinių vandentiekių vamzdžių, kuriais tekėjo vanduo iš Vingrių šaltinių, fragmentai (1 pav.). Aptikti vamzdžiai buvo nukreipti V–R kryptimi, o jų R galas vizualiai driekėsi link kalvos šlaito. Dėl radinių stokos aptiktų vamzdžių chronologija lieka neaiški. Šalia rezervuaro PR kampo kastame šurfe atidengti dviejų mūrinių statinių fragmentai. Ankstyvesnis jų datuotinas XVIII a. pabaiga – XIX a. pirmąja puse. Galima būtų spėti, kad pastarųjų mūrų funkcija buvo susijusi su Vingrių šaltinių eksploatavimu.

Į V nuo rezervuaro, šalia kalvos šlaito iškasti du šurfai. Įžemis pasiektas 2,7–4 m gylyje. Kultūrinis sluoksnis daugiausia susiformavęs XX a., kalvos šlaito erozijos bei supylimų metu. Fiksuotuose pjūviuose matėsi įkasimų, kurie gali būti susiję su Vingrių šaltinių eksploatavimu, pėdsakai. Geologiniais duomenimis, kalvos šlaitą sudaro fliuvioglacialiniai smėliai, cokolį – moreninis priemolis. Iš viršaus šlaitą ir pašlaitę dengia 1,6–4 m storio supilto grunto sluoksnis.

Geologinių tyrimų duomenimis, gruntinis vanduo šlaite slūgso maždaug 10 m gylyje, pašlaitėje – 2,6–3 m, o Vingrių gatvėje vėl krenta žemiau 6 m. Pagal anksčiau atliktus apskaičiavimus, į požeminį rezervuarą priteka apie 20 m^3/val. gruntinio vandens debitas. Toliau vanduo yra kanalizuotas. Rekonstruojant ankstesnes hidrogeologines sąlygas, galima daryti prielaidą, kad gruntinio vandens kaptažas buvo įrengtas šlaito papėdėje, virš esamo rezervuaro ir nuvestas senamiesčio link mediniu vandentiekiu. Tačiau pagrindinis gruntinio vandens srautas, pasirodęs arba išsirovęs pašlaitėje, vėl įsifiltruoja į smėlingą V terasą, ties Pylimo gatve slūgso 9 m gylyje ir filtruojasi žemyn Neries link. Tik nedidelė dalis šaltinių vandens galėjo tekėti žemės paviršiumi buvusiu „Brudnu“ skersgatviu pro buvusią pirtį.

1 pav. Vilnius, Vingrių šaltiniai. Bendras medinio vandentiekio vaizdas. *S. Sarcevičiaus nuotr.*
Fig. 1. Vilnius, Vingriai springs. General view of a wooden water pipe.

Žvalgomieji tyrinėjimai parodė, kad betoninio vandens rezervuaro statybos metu ne viskas buvo sunaikinta. Jo aplinkoje išlikę miesto istorijos pažinimui svarbūs artefaktai yra glaudžiai susiję su Vingrių šaltinių eksploatavimo istorija. Todėl, neatlikus nuodugnių archeologinių tyrinėjimų, bet kokie žemės judinimo darbai esamo vandens rezervuaro aplinkoje yra neleistini.

THE VICINITY OF VINGRIAI SPRINGS IN VILNIUS

During field evaluation 10 test pits (with a total excavated area of 45.81 m^2) were excavated in the vicinity of Vingriai springs in Vilnius. A 17th–20th century cultural layer was recorded and household pottery sherds, fragments of glass artefacts, the remains of metal artefacts, and coins were found. Fragments of wooden water pipes, through which water flowed from Vingriai springs, were discovered. Fragments of two brick structures probably connected with the exploitation of Vingriai springs were unearthed. The excavations provided information about the water pipe construction that occurred at this location.